

Lectura de Cerverí de Girona, *Viadeyra* («No·l prenatz lo fals marit»)

Miriam Cabré – Projecte «Troubadours and European Identity: The Role of the Catalan Courts» (www.trob-eu.net)

Guillem de Cervera, més conegut com a Cerverí de Girona, és el trobador amb més obra conservada, un enorme corpus de 120 peces, fruit en gran part d'una llarga relació amb el rei Pere el Gran, ja des d'abans del seu accés al tron. És una obra molt variada en estil i temàtica, que va de la lírica amorosa a la propaganda política, passant per danses corteses, un llibre de proverbis o comentaris poètics sobre el comportament de la cort. Tot plegat el va convertir en un dels trobadors més influents en l'Edat Mitjana catalana.

Dades biogràfiques

La seva biografia presenta, com succeeix amb la majoria de trobadors, més interrogants que certeses. En desconeixem la data de naixement; en canvi, podem deduir amb força seguretat que morí durant l'any 1285. Tot i que les primeres poesies que es poden datar se situen cap a inicis dels anys 70 del segle XIII, en aquella època ja devia ser un trobador força conegut. Destaca el fet que se n'hagin conservat referències documentals, corresponents a pagaments per part de la casa reial, i també és força inusual que en coneguem dos noms: tot i que Cerverí de Girona és el nom amb què signa com a trobador, sabem que realment es deia Guillem de Cervera, com indica ell mateix a la introducció del seu llibre de proverbis. La identitat entre els dos noms, que antigament s'havia qüestionat, va quedar assegurada quan Martí de Riquer va trobar un document on és anomenat «Guillelmus de Cervaria id est Cerverinus».

Devia ser vassall del vescomte de Cardona, a la cort del qual probablement va començar l'activitat poètica, però després es va establir a Girona, potser cap a 1264. La fidelitat als Cardona, i en especial al vescomte Ramon Folc V, va continuar al llarg de tota l'obra de Cerverí (de vegades representada per la figura de la vescomtessa, Sibil·la d'Empúries). Tanmateix és a l'entorn geogràfic gironí, on el situen gairebé tots els documents en què apareix esmentat, ja al servei de l'infant Pere (el futur Pere el Gran, que regnà entre 1276–1285). L'excepció és un viatge a Toledo amb l'infant, a qui va acompanyar el 1269 a visitar la cort del seu cunyat, el rei Alfons X de Castella. És durant aquest viatge quan compondre la *Viadeyra*, com comentarem més endavant. El llarg vincle amb Pere el Gran, iniciat durant el regnat del seu pare, Jaume I, ressegueix la trajectòria política del seu protector. Convé remarcar en aquest sentit que, encara que s'ha parlat més dels trobadors durant el regnat del Conqueridor, de fet en molts casos és el seu fill Pere qui sembla promocionar-ne l'activitat.

No sabem ben bé a quin estament pertanyia Cerverí, però sí que en els seus poemes dóna molta importància a l'educació –diu, per exemple, que envia els fills a estudiar lluny de casa– i demostra que ell mateix tenia una bona formació, que li permet d'accedir a la cultura llatina. Hem de recordar que és contemporani al moment en què la cultura trobadoresca es comença a escriure tal com la podem llegir ara: en grans compilacions, sovint plasmades en manuscrits luxosos, que demostren com aquesta cultura es valorava, es volia conservar i, en molts aspectes, equiparar al prestigi de l'alta cultura en llatí. En aquest sentit, Cerverí és un bon referent a l'hora d'estudiar les tendències de la cultura més acadèmica de l'època, tal com es difonien entre la noblesa. Aquesta era, per exemple, una de les principals missions dels frares mendicants amb la

finalitat d'edificar els laics, inclosos els cortesans, els poderosos. En el cas de Cerverí, com a trobador, posa aquest saber i la seva destresa poètica al servei de les necessitats polítiques del seu senyor, per tal de justificar-ne les accions polèmiques i per donar una imatge de la seva cort com a centre prestigiós, format per entesos en cortesia i receptors del nou saber vernacle.

La relació conflictiva entre els protectors de Cerverí, un noble molt poderós sovint enfrontat amb la Corona i un infant reial que esdevindrà el rei d'Aragó, es veu reflectida als poemes de circumstàncies. Cerverí evita la crítica directa al vescomte de Cardona, fins i tot mentre amonesta la noblesa rebel. Quan l'infant Pere es converteix en l'adversari principal dels barons rebels, Cerverí intenta justificar i donar suport a la política reial. A més de les endreces dedicades a Pere i al comte de Cardona, hi ha dues dames que apareixen a les *tornadas* dels seus poemes (és a dir, les estrofes finals, més breus, on els trobadors acostumen a enviar la composició al destinatari). Generalment s'adreça a *Sobrepretz*: un *senhal*, és a dir un nom poètic per amagar la identitat de la dama, que en aquest cas vol dir «Mèrit en excés». Tanmateix en dos peces esmenta a na *Liaman* («diamant»), un *senhal* que més endavant va reprendre el Capellà de Bolquera, un dels seguidors del model poètic de Cerverí al segle XIV. No hi ha cap indici sòlid per identificar aquestes dames, però és probable que responguin a dues etapes diferenciades: *Liaman* durant el servei dels Cardona i *Sobrepretz* durant el vincle amb Pere el Gran.

L'obra

Gràcies sobretot al cançoner Gil (també conegut com a Sg, avui a la Biblioteca de Catalunya, ms 146: <http://mdc.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/manuscritBC/id/260043/rec/3>) ens han arribat més poemes de Cerverí que de cap altre trobador. A més, les peces copiades en aquest manuscrit acostumen a dur un títol (com ara la *Recepta de xarop*, un elogi de les dames nobles catalanes, en què el trobador fa un xarop amb les seves qualitats per tal de guarir Amor), cosa molt inusual a l'època i que confirma l'existència d'un recull de la lírica de Cerverí que es devia preparar al seu entorn proper. En total, amb una gran contribució d'aquest cançoner, se'n conserven 114 poemes lírics, cinc peces en vers narratiu i un extens llibre de proverbis versificats.

L'etapa primerenca, al servei poètic dels Cardona, està representada per peces amoroses, algunes en forma de ball, com era l'última moda a l'època, i l'esmentada *Recepta de xarop*, tot i que podria haver-hi hagut més producció, avui perduda. Entre 1270 i 1275 Cerverí compongué una gran quantitat de sirventesos destinats a defensar els interessos de l'infant Pere: sembla que s'havia convertit en el trobador per excel·lència de l'infant. El discurs moral d'aquestes composicions acaba sent una excusa per justificar l'atac contra els enemics del seu protector. També corresponen a l'infantat de Pere les altres peces de ball, la majoria de cançons i algun vers d'amor, juntament amb les poques obres que Cerverí dedica a Jaume I, incloses algunes de caràcter religiós. Afegim que compongué dos planys, com era obligat, a la mort del vescomte de Cardona i del Conqueridor, seguint una tradició que il·lustra també el plany de Guillem de Berguedà a Ponç de Mataplana. A partir de l'accessió al tron de Pere el Gran, Cerverí va abandonar la política agressiva i va compondre peces centrades en la seva pròpia figura, reflexions sobre la creació poètica i sobretot una sèrie de poemes que aprofiten temes satíricomorals, propis d'un trobador-conseller àulic (és a

dir les composicions que avui considerem més cerverinianes i que deixaran una forta empremta en la poesia dels segles posteriors).

A l'obra de Cerverí hi té cabuda, doncs, el comentari i la crítica de situacions d'actualitat, com ara l'actitud dels barons rebels, i també altres moments més agradables de la vida a la cort com ara el record d'una competició poètica amb l'infant Pere a la *Cobla en sis lengatges*, o la reconciliació de Jaume I amb el seu hereu a Xàtiva celebrada per Cerverí a la *Faula del rossinyol*. Malgrat l'extraordinària varietat, però, el corpus de Cerverí presenta unes tendències que li atorguen un caràcter unitari, com ara l'ús de l'humor i l'enginy, sovint en forma de jocs de paraules i construccions complexes o inesperades, i per l'atenció que dedica a retratar l'entorn de la cort.

La Viadeyra (PC 434a, 34)

El poema conegut com a *Viadeyra*, segons el títol que li atorga la rúbrica del cançoner Gil (podeu veure-ho al f. 33v), no comparteix gran part dels trets esmentats com a característics de l'obra de Cerverí. Tanmateix, com que és el fruit d'unes circumstàncies concretes, identificades amb força certesa, podem observar com representa les mateixes tendències d'experimentació formal, varietat de recursos i temes, hibridació de diverses tradicions i, especialment, d'adaptació a les necessitats del moment, per exemple, als interessos polítics del seu senyor.

Forma part d'un petit grup de composicions que imiten l'estil i els temes de la poesia tradicional o popular, filtrada en aquest cas per la tradició gallegoportuguesa, és a dir la mena de lírica pròpia de les corts de Galícia i Castella en aquell moment. El terme que recull la rúbrica va ser inclòs entre els gèneres que codifiquen els tractats de poètica trobadoresca posteriors, amb el nom de *viandela* o *viadera*. Aquests tractats la descriuen com una cançó de dansa de registre baix, que es cantava tot fent via. És, doncs, una versió culta de les cançons de camí, com ara les que s'associen a les rutes de pelegrinatge.

Per a Cerverí, segurament, més que un nou gènere, era un experiment poètic, fruit de les circumstàncies d'un viatge real, que ajuden a interpretar aquesta composició en diversos sentits. En aquella època, els viatges, tant a peu com a cavall, eren llargs i feixucs: convenia, doncs, algun entreteniment. D'una banda, es pot posar en relació amb altres poemes trobadorescos que evoquen els desplaçaments dels poetes o dels seus protectors, esmenten els topònims que situen el poema o dibuixen una ruta. De l'altra, cal observar que aquí el contingut no reflecteix la ruta o el motiu. Tot i això, segurament la tria de molts elements del poema sí que respon al viatge real. El desplaçament a què fa referència el títol sembla que va ser un viatge a Toledo de l'infant Pere el 1269 en el qual, segons els llibres de comptes conservats, Cerverí va formar part del seguici, juntament amb altres trobadors. Es tractava d'una visita diplomàtica a la cort del rei Alfons X de Castella, per tal de negociar una aliança contra el seu enemic comú, Carles d'Anjou. És interessant observar que Cerverí va compondre una *Canço de madona santa Maria*, dedicada al rei castellà, a qui lloa com a autor de poesia mariana (les cèlebres *Cantigas de santa Maria*), però on també destaca les virtuts de l'infant.

La cort castellana, coneguda per l'extraordinari abast de la seva activitat cultural, era un centre poètic molt important, que va acollir diversos trobadors. La seva tradició lírica

principal, però, era la gallegoportuguesa, derivada de la trobadoresca, amb una llengua i amb trets formals i temàtics propis. La *Viadeyra* adopta algunes d'aquestes característiques formals, tot evocant explícitament les *cantigas de amigo* d'aquesta tradició, unes cançons en veu femenina sobre els desitjos amorosos, sovint insatisfets, d'aquesta veu. La connexió més clara és l'ús d'una estructura mètrica de *leixa-pren*, és a dir l'encadenament dels versos, que van reprenent-se al llarg del poema, alternats amb versos nous, acompanyat de l'ús del paral·lelisme verbal –la repetició d'un vers, canviant només el mot en posició de rima per un sinònim– i del paral·lelisme semàntic –consistent en la paràfrasi de la mateixa idea. Cerverí també evoca explícitament les *cantigas* gallegoportugueses en la tria de vocabulari, sobretot dels mots en posició de rima: l'esquema de *rimas adjetivadas* en *-it* i *-at* inclou mots freqüents a les *cantigas*, com ara *delgada*, *perjurado*, *amigo*, *marido*, *amado* o *privado*.

Tot plegat dóna lloc a una aparença volgudament senzilla, desenvolupada en sis estrofes de tres versos precedides d'un aplegat inicial, que inclou el refrany, a partir del qual s'organitzen les estrofes subsegüents i que, com sovint succeeix a les *cantigas* amb *leixa-pren*, condensa la idea que reprenen les estrofes i contraestrofes. Els versos són heptasil·labs, excepte el refrany «Ja Na Delgada» (un tetrasil·lab), amb rimes consonants que s'alternen a cada estrofa, tret de l'últim vers on podem veure la variació *-ich* en comptes de *-it* (això seria un error en un poema de registre més elevat). El vocabulari és limitat pel fet mateix de recórrer al *leixa-pren* i l'estructura mètrica també limita la complexitat sintàctica.

Temàticament, el poema és una malmaridada, més freqüent a la lírica francesa medieval que a la gallegoportuguesa i molt rar en la poesia dels trobadors. Aquesta mena de composicions acostumen a donar veu al lament d'una noia, desgraciada a causa del seu matrimoni, que es queixa del marit i sovint dels parents que l'han obligada a casar-se. A la *Viadeyra*, però, no és la dona qui parla sinó el seu enamorat, que li desaconsella que es casi, tot subratllant els defectes del futur marit. La crítica contra el promès es transforma gradualment en una recomanació a favor del seu amant. Gràcies al *leixa-pren* i al paral·lelisme, el promès és titllat de *fals*, *pec*, *adormit* i *mal enseynat*, mentre que l'amat, anomenat *privat* i *amich*, és recomanat com a millor company de llit. Hi ha, doncs, dues divergències principals respecte a la majoria de malmaridades: la dona encara és promesa i la veu poètica és la d'un altre personatge. Afegim que, encara que aquest poema queda molt més allunyat de l'òrbita cortesa que la majoria de poemes de Cerverí, podríem dir que ofereix una lectura cortesa d'aquest tema. En primer lloc, destaca el fet que sigui una altra veu (presumiblement la de l'amant) qui blasma el futur marit, cosa que acostuma la composició a les requestes d'amor habituals a les cançons dels trobadors. En segon lloc, els termes que defineixen l'enamorat, tant amic com privat, formen part del món cortès. I, finalment, l'apel·latiu Na Delgada, podria interpretar-se com un *senhal*. És per això que la tria editorial de Josep Romeu sembla preferible al «Jana delgada» que llegim en altres edicions.

En definitiva, la *Viadeyra* recull les característiques mètriques i lèxiques de la lírica gallegoportuguesa, és un divertiment per a la cort i un *souvenir* de viatge, però d'un viatge polític on ha participat al servei de l'infant Pere. Encara que els aspectes temàtics i formals són una raresa en la tradició trobadoresca, com a entreteniment i testimoni del servei poètic al protector, aquesta composició connecta amb la resta de l'obra de Cerverí, tot representant un exemple més del seu talent per entreteixir elements nous als models dels trobadors.

Text (extret de Josep Romeu, *Estudis de lírica popular i tradicional antigues*, Barcelona: PAM, 1993, pp. 18-19)

No·l prenatz lo fals marit,
ja, Na Delgada!

I.
No·l prenatz lo fals jurat,
que pec es, mal ensenyat,
ja, Na Delgada!

II.
No·l prenatz lo mal marit,
que pec es ez adormit,
ya, Na Delgada!

III.
Que pec es, mal ensenyat,
no sia per vos amat,
ya, Na Delgada!

IV.
Que pec es ez adormit;
no jaga ab vos e·l lit,
ja, Na Delgada!

V.
No sia per vos amat;
mes val cel c'avetz privat,
ya, Na Delgada!

VI.
Na jaga ab vos e·l lit;
mes vos y valra l'amich
ya, Na Delgada!

Traducció

No el prengueu el fals marit, *ja, senyora Delicada!*

I. No el prengueu el perjur, que és un ximple ignorant, *ja, senyora Delicada.*

II. No el prengueu el fals marit, que és ximple i adormit, *ja, senyora Delicada!*

III. Que és ximple, ignorant, no sigui per vós estimat, *ja senyora Delicada!*

IV. Que és ximple i adormit, que no jegui amb vós al llit, *ja, senyora Delicada!*

V. No sigui per vós estimat, perquè més val aquell amb qui teniu confiança, *ja, senyora Delicada!*

VI. Que no jegui amb vós al llit, més us hi valdrà l'amic, *ja, senyora Delicada!*

Bibliografia

Sobre Cerverí de Girona

Miriam Cabré, «El trobador de Pere el Gran», *Mot so razo*, 4 (2005), 59-68.

Miriam Cabré, *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*, Barcelona-Palma: Universitat de Barcelona-Universitat de les Illes Balears, 2011.

Joan Coromines (ed.), *Cerverí de Girona, Lírica*, Barcelona: Curial, 2 vols, 1988.

Martí de Riquer (ed.), *Obras completas del trovador Cerverí de Girona*, Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1947.

Sobre la *Viadeyra*

Eugenio Asensio, *Poética y realidad en el cancionero peninsular de la Edad Media*, Madrid, Gredos, 1957, 186-199.

Miriam Cabré, *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*, Barcelona-Palma: Universitat de Barcelona-Universitat de les Illes Balears, 2011, pp. 213-215.

Joan Coromines (ed.), *Cerverí de Girona, Lírica*, Barcelona: Curial, 1988, II, pp. 219-222.

Martí de Riquer (ed.), *Obras completas del trovador Cerverí de Girona*, Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1947, pp. 1-3.

Josep Romeu, *Estudis de lírica popular i tradicional antigues*, Barcelona: PAM, 1993, pp. 18-19.